

TIL VA ADABIYOT TA'LIMI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ МИНИСТЕРСТВА
НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Я ПРЕПОДАВАНИЕ
ЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

LANGUAGE AND LITERATURE
TEACHING

SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL OF THE MINISTRY
OF PUBLIC EDUCATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

1991-yildan
chiqa boshlagan

2018-yil. 12-son

ISSN 2010-5584

tilvaadabiyot.uz til_adabiyot@umail.uz www.tilvaadabiyot.uz til_adabiyot@umail.uz www.tilvaadabiyot.uz til_adabiyot@umail.uz www.tilvaadabiyot.uz til_adabiyot@umail.uz www.tilvaadabiyot.uz

Жамила
ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ

Ок кема
ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ

Қиёмат

Prezidentimiz Sh.Mirziyoyevning joriy yil 2-apreldagi "Buyuk adib va jamoat arbobi Chingiz Aytmatov tavalludining 90 yilligini keng nishonlash to'g'risida"gi qarori asosida Toshkent viloyati Parkent tumanidagi 33-umumta'lim maktabida Chingiz Aytmatov byusti o'rnatildi.

Talaffuz va imlo
me'yorlari

8- bet

Kuzatish va kuzatilish
falsafasi

28- bet

Xayyomning
irfon va ijod
chodiri

32- bet

Сочинение по кар-
тине В.М.Васнецова
«Алёнушка»

49- bet

Как the bird может
помочь усвоить
английские

62- bet

O'zbekiston Matbuot va axborot agentligida
2014-yil 19-dekabrda
0055-raqam bilan qayta
ro'yxatga olingan.

2018-yil. 12-son.

1991-yildan chiqa boshlagan

TIL VA ADABIYOT

TA'LIMI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ МИНИСТЕРСТВА
НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ LANGUAGE AND LITERATURE TEACHING

SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL OF THE MINISTRY
OF PUBLIC EDUCATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Bosh muharrir:

Bahodir JOVLIYEV

Tahrir hay'ati:

Ulug'bek INOYATOV
Nizomiddin MAHMUDOV
Kadimbay BEKTURDIYEV
Nargiza RAHMONQULOVA
Mamatqul JO'RAYEV
Maqsudjon YO'LDOSHEV
Sirojiddin SAYYID
Jabbor ESHONQULOV
Abdurahim NOSIROV
Lutfullo JO'RAYEV
(bosh muharrir o'rinbosari)
Shahnoza JO'RAYEVA

Jamoatchilik kengashi:

Muhammadjon ALIYEV
Ergesh ABDUVALITOV
Manzura DADAXO'JAYEVA
Ehson TURDIQULOV
Valijon QODIROV

Sahifalovchilar:

Akmal FARMONOV
Gulnoza VALIYEVA

Nashr uchun mas'ul:

Nilifar NAMOZOVA
Yuliya MUSURMANOVA

Tahririyat manzili:

100011, Toshkent shahri,
Navoiy ko'chasi, 30-uy.
Telefon: (0 371) 244-04-18,
244-04-15, 244-06-63, 244-26-89.
e-mail: til_adabiyot@umt.uz
veb-sayt: www.tilvaadabiyot.uz

Jurnaldan ko'chirib bosilgan maqolalar «Til va adabiyot ta'limi»dan olindi, deb izohlanishi shart.

Jurnalda nashr etilgan maqolalarda mualliflarning tahririyat nuqtayi nazariga muvofiq kelmaydigan fikr-mulohazalari bosilishi mumkin.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi va muallifga qaytarilmaydi.

Bosmaxonaga 20.11.2018-yilda topshirildi. Ofset usulida chop etildi. Qog'oz bichimi 60x84¹/₈. Shartli bosma tabog'i 6,0. «Times» garniturası. 10, 11 kegl. «SANO-STANDART» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Manzil: Toshkent sh. Olmazor tum., Shiroq ko'chasi, 100. 17-661-son buyurtma. Adadi 5860 nusxa. Bahosi kelishilgan narxda.

MUNDARIJA

DOLZARB MAVZU

Umid Xo'jamqulov. Ta'limdagi "ko'tarish" va "tushirish" tamoyillari 3
AZIZ VA YAGONASAN, JONAJON O'ZBEKISTONIM!

Vazira Ibrohimova. Kitobni kayfiyat bilan o'qish kerak 6

DARS – MUQADDAS

Shahzodaxon Shohimardonova. Talaffuz va imlo me'yorlari 8

Dilafro'z Mo'minova. Tovushlarning ortirilishi va tushib qolishi 10

Adiba Bekchanova. Ustozin qadriga yetolgan inson 13

METODIK TAVSIYA

Shahnoza Xo'jayeva. Xorijiy til ta'limida strategiyalar va zamonaviy innovatsion usullardan foydalanish 16

Sharobiddin Hasanov. Analitik tafakkur badiiy obrazni anglashning zamonaviy vositasi 17

Hasanboy Azimov. 7-sinfda "Mehrobdan chayon" asarini o'rganish 20

ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR

Muhiba Rajabova. Lingvistik kompetensiyani rivojlantirish usullari 23

TAHLIL

Gulnoza Ernazarova. Meditativ lirikaning ilmiy-nazariy negizi xususida 25

Xurshida Rahmonova. Kuzatish va kuzatilish falsafasi 28

Ravshan Niyazov. Amerika adabiyotida yuridik-detektiv asarlarning o'rni 30

ADABIY TAQVIM

Ibrohim Haqqul. Xayyomning irfon va ijod chodiri 32

TADQIQOTLAR

Yoqub Saidov. "At-tuhfa" asarida so'zlarning izohlanish tamoyillari 35

Bahodir Jovliyev. "Эволюция" хикоясида маросим мифи 38

Zafar Mamatalimov. Anvar Obidjonning "intervyu" she'rlari haqida 41

Gulandom Akram. Navoiy ijodi xorijliklar nigohida 44

Nilufarxon Rasulova. O'zbek va ingliz maqollarida mentalitet va milliy xarakterning ifodalanishi 45

Muhabbat Yusupova. Badiiy asarda so'zning ma'no strukturalari mezonlari 47

МЕТОДИКА. ОПЫТ

Замира Нурманова. Сочинение по картине В.М.Васнецова «Алёнушка» 49

Нилуфар Муллаахунова. Литература – искусство слова 51

ИЗ ОПЫТА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ

Шохиста Тохиржоннова. Побудительные силы мотивации в изучении иностранного языка 53

Екатерина Аминова. Правила оформления и стиль делового электронного письма 54

Феруза Ташпулатова. Полиязычное образование студентов как показатель времени 57

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

Тулкин Сайдалиев, Роза Бекчанова. Судьба человека в творчестве Тахира Малика 59

Хусан Мукумов. Поэтический экскурс в военную историю 60

ИЗУЧАЕМ ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ

Беккенбауэр Реймов. Как the bird может помочь усвоить английские фразеологизмы в роли составного именного сказуемого 62

ИННОВАЦИИ

Наргиза Насырова. Проектное обучение как инновационный метод в повышении знаний у студентов 66

Ферузахон Якубова. Взгляд на инновационное развитие вузов Узбекистана 68

ОБСУЖДАЕМ, СПОРИМ

Агата Осипова. Проблема автора в литературоведении 70

ВНЕКЛАССНАЯ РАБОТА

Жулдыз Байсеркешова. Ташкент в лирике А.А.Ахматовой 72

ВНЕКЛАССНОЕ МЕРОПРИЯТИЕ

Лидия Дон. «Барышня-крестьянка» А.С.Пушкина 76

К ЮБИЛЕЙНОЙ ДАТЕ

Юбилейная дата 80

ancha farqlanadi. Peyzaj tasviri, bir-ikki qisqagina o'rinlarni hisobga olmaganda, deyarli uchramaydi. Kitobxon bu asarni qayta-qayta o'qigandan keyingina asar mohiyatini tushuna boshlaydi. Qissadagi muammo tugun bir voqeadan ikkinchi bir voqeaga ko'chib o'tadi. Asarda insonparvarlik, odamgarchilik fazilatlarini bilan bir qatorda yakka shaxs manfaatlarini ustun qo'yish, kuzatilish yukidan xalos bo'lish uchun xorijga ketgan odamning fojeiy yolg'izligi tadqiq qilingan. Shu nuqtayi nazardan qaralsa, asar labirintga ham o'xshab ketadi. Yuqorida keltirilgan fikrlarni hisobga olgan holda, ushbu qissani "modern" qolipidagi asar deyishimiz mumkin. Qalamga olingan mavzuning falsafiy teran mushohadasi, mohiyati, fikrni charxlashi va yozuvchining o'ziga xos uslubi asarning umrboqiyiligini ta'minlasa, ne ajab.

Asar Ustozning vafoti va Qur'on tilovati bilan yakun topadi. Ustozning vafoti asar nomlanishi bilan bog'liqdek tuyuladi. Qissa "Kuza..." deb nomlangan. Dastlab tushunarsizdek, biroz mavhumdek ko'ringan qissa nomi asar matnini o'qiganingiz sari o'z sirlarini ocha boshlaydi. Kitobxon endi "Kuza" so'zini insonni kuzatish va kuzatilish ma'nosida anglay boshlaydi. Asar oxirlagan sari bu tushunchalar o'z isbotini topgandek bo'ladi. Lekin muallif nega "Kuza" so'zidan so'ng uch nuqta belgisini ishlatgan. Bu uch nuqta qo'shimcha biror-bir so'zmikini? Agar uch nuqta qo'shimcha bo'lsa, asar matnidani kelib chiqib, bu qo'shimchalar fe'lining orttirma nisbatdagi – t, majhul nisbatdagi – il hamda birgalik

nisbatidagi – ish qo'shimchalari bo'lishi mumkin. Agar uch nuqta so'z bo'lganda-chi? Bu so'zning ma'nosini to'liq tushunib yetish uchun maxsus lug'atga qarash zarur. Demak, unda kuza (moq) so'zining 3 ta ma'nosi berilgan. Ikkiti ma'nosi o'zaro ko'p ma'noli so'z, uchinchi ma'nosi esa har ikkala so'zga omonim tarzida izohlangan.

"1. Tekis qilib kesmoq, qirqib tekislamoq. (Yo'lni, soqolni, mo'ylovni)

2. Daraxt va butalarni manzarali tus berish uchun ortiqcha shox-shabbalarini kesib tekislamoq.

3. Ketmoq, jo'namoq. (Biror marosim, mehmondorchilikdan so'ng)"².

Menimcha, yozuvchi qissani nomlashda uchinchi ma'noni nazarda tutgan. Chunki har bir inson bu dunyoda mehmon, unda shoh-u gado ham, olim-u fozil ham, dono-yu nodon ham yashab o'tadi. Faqat inson uchun o'lchab berilgan umrni qanday yashab o'tish, vaqtini nimalarga sarf qilish muhim. Qissamiz qahramoni Ustoz ham bu dunyoda mehmon edi. Yillar o'tib, vaqt tugab, mehmondorchilik ham o'z nihoyasiga yetdi. Ustoz ham bu dunyoni tark etdi. Tafakkur ila boqqan inson uchun hayotning har lahzasi saboq. Ustoz ham hayotning har lahzasini, har kunini, insonlar yashash tarzini kuzatib, kuzatilishning og'ir yukini, nazar-e'tiborga tushgan insonlarning ruhiy holatlarini o'rgandi, nazariyalar yaratdi. Dunyoni kuzatganlari asosida bilishga intildi hamda o'rganganlarini shogirdlariga va kitoblariga singdirib ulgurdi.

¹Xurshid Do'stmuhammad. Qissalar. – T., 2011, 464-bet. (Keyingi iqtiboslar ham shu manbadan olingan bo'lib, sahifasi qavs ichida ko'rsatilgan).

²O'zbek tilining izohli lug'ati. A.Madvaliyev tahriri ostida. 5-jildlik. – T., 2012, 420-bet.

Ravshan NIYAZOV,
O'zDJTU 1-bosqich tayanch doktoranti

AMERIKA ADABIYOTIDA YURIDIK-DETEKTIV ASARLARNING O'RNINI

Zamonaviy badiiy adabiyotda detektiv janri turli klassik, intellektual, tarixiy, ilmiy, siyosiy, psixologik, mistik-fantastik, jinoiy, jangari, yuridik singari qator yo'nalishlarni qamrab oladi. Shuningdek, yosh mutanosibligiga qarab bolalar detektivlarini ham kiritish mumkin. Mazkur yo'nalishlar ichida eng ommalashgani yuridik va siyosiy detektivlar hisoblanadi. Turli mamlakat detektiv ijodkorlari o'zlarining uslubi, voqea motivlari va ilgari surayotgan g'oyalari bilan bir-biridan farq qiladi. Masalan, amerikalik yozuvchilar ijodida voqelikni o'ta jiddiylashtirish, rus qalamkashlarida esa mavjud vaziyat yechimini qiyinlashtirishni kuzatish mumkin. Shu jumladan, nemis adiblari asarlaridagi soddalik, hind va xi-

toyliklarning voqeani mubolag'ali shaklda bo'rttirishlari ham kitobxonga ayon.

Italiya va fransuz detektiv yozuvchilari asarlarini o'z mintaqasi, voqeligi, shart-sharoitidan kelib chiqib, holat maydonini guruh va muayyan milliy jamoa, ya'ni mafiya, klan, mayda ko'cha to'dalari orasida tasvirlaydi.

Jahon adabiyoti va kino sanoatida har bir etnos, ya'ni millatning o'z detektiv janr yo'nalishi mavjud bo'lsa-da, ingliz, fransuz, amerika va italyan tilidagi detektiv asarlar dunyoning diqqat markazida turadi. Ular voqealar zichligi va muammoning o'ziga xos yechimi bilan kitobxonlar hamda tomoshabinlar e'tiborini o'ziga tortadi. Keng ommalashgan detektiv asarlar izchilligi, kundalik

voqelik bilan hamohangligi, muammoning qo'yilishi va yechim nuqtalari bilan o'ziga xoslik kasb etadi. Agar detektiv asarlar yuqoridagi sifatlarga javob bermasa, hech qachon o'quvchi e'tiborini qozonolmas edi. Sababi, badiiy adabiyot "to'ng'ich" janrlari – romantizm, naturalizm, realizmga raqobatlashish mushkul masala. Ushbu janr bugungi kunda o'zining raqobatbardoshligi, ijtimoiy hamda siyosiy muammolarni qamrab olgani bilan ularni ortda qoldirdi. Buni detektiv asarlar auditoriyasi kengayib borayotganidan ham anglash mumkin.

Detektiv asarlar ichida E.Po, D.Xemmet, R.Chandler, E.Makbeyn, Agata Kristi, Skot Turov, Sidni Sheldon, Jon Grishem kabi yirik detektiv yozuvchilarning salmoqli asarlari bilan bir qatorda sayoz ijod namunalarini ham uchraydi. Ko'p hollarda bunday asarlarning ommaviylashish darajasini oshirish maqsadida o'ylab topilgan soxta detallar asarning umumiy saviyasini tushirib, ma'no siyqalashishiga olib keladi. Aytib o'tish joizki, omma uchun mo'ljallangan asarlarda ko'proq kundalik voqealar qamrab olingani bois, sifat ko'rsatkichi aydarli darajada yuqori bo'lmaydi. Ayrim tadqiqotchilar nuqtayi nazariga ko'ra esa aynan ommaviyligi tufayli madaniyatning muayyan mazmunidan jamiyatning eng quyi qatlamlari ham o'zlariga keragini olish imkoniga ega bo'ladi. Ammo bu to'la-to'kis isbotini topmagan mu-nozarali masaladir.

Amerika adabiyotida Jon Grishem kabi yuridik-detektiv janrda yozadigan ijodkorlar g'arb dunyosining ma'naviyati, qadriyatlarini jiddiy ravishda targ'ib qiladi.

Jon Grishem qalamiga mansub "The Pelican Brief" ("Pelikanlar ishi", 1992.), "Client" ("Mijoz", 1993.), "The Chamber" ("Kamera", 1994.), "Run away jury" ("Sud qarori uchun to'lov", 1996.) kabi asarlarda Amerika jamiyatining inson haq-huquqlari bilan bog'liq muammolari, shaxs erkinligi manzarasi yaqqol aks ettirilgan. Bunda shaxs-jamiyat munosabatlari va ular o'rtasidagi cheklov, ya'ni chegara qayerda boshlanib, qayerda tugashi kabi masalalar mohirona yoritilgan.

Yozuvchining "Pelikanlar ishi", "Mijoz", "Kamera", "Sud qarori uchun to'lov" kabi asarlari aynan yuridik-detektiv janrda yozilgan bo'lib, ularda mavjud sohadagi muammoli holatlar yorqin ochib berilgan.

Xususan, J.Grishem ijodida muammolarning o'ziga xos taqdim etilishi, masalalarning vazminlik bilan hal qilinishi boshqa yozuvchilardan keskin farq qiladi.

Ijodkorning "Mijoz" asarida o'smirlik ostonasida turgan bolaning jamiyatdagi turli qiyinchiliklarga qarshi mustaqil qaror qabul qilishi, o'ta mas'uliyatli javobgarlikdan bosh tortmay to'siqlarni yengishi, jamiyat uchun manfaatli muammoni hal etishi bayon etilgan. "Kamera" asarida esa mahbus ruhiyatining tadrijiy ravishda o'zgarib borishi o'ziga xos shaklda ochib berilganini kuzatsak, "Pelikanlar ishi"da bugungi kunning dolzarb muammolaridan bo'lgan ekologiya masalasi badiiy tasvirlar orqa-

li mohirona ifodalanganiga guvoh bo'lamiz. "Sud qarori uchun to'lov" asarida esa inson haq-huquqlarini himoya qilish, jamiyatda hukmron korchalonlar manfaatiga xizmat qiluvchi tamoyillar ustidan g'alaba qozonish g'oyasi ilgari surilgan. Bu asarda tamaki ishlab chiqaruvchi va uni sotuvchilar bilan ulardan jismoniy, moddiy va ma'naviy zarar ko'rgan odamlar, ya'ni aholi o'rtasidagi sud jarayonlari ochiq-oydin ko'rsatib berilgan. Ushbu holatda barcha masalalar ham mablag' orqali yechim topmasligi izchil voqealar rivojida ochib berilgan.

Muallif asarlarida inson erkinligi, liberal erkinlik g'oyasi bilan bog'liq ziddiyatlarga to'la Amerika jamiyatidagi real voqelik namoyish qilinadi. Bu borada yana bir ijodkor Sidni Sheldonning "Xudolar tegirmoni", "Ertani orziqib kutaman" kabi asarlarida ham shaxs va jamiyat munosabatlari, inson haq-huquqlari bilan bog'liq muammolar o'ziga xos tarzda yoritilgan. Har ikki ijodkorning, o'xshash tomoni shundaki, ular jamiyatdagi ruhiy va jismoniy himoyaga muhtoj vakillar – ayollar va bolalar obrazi vositasida inson haq-huquqlari uchun kurash sahnasini bir xil tarzda yoritishgan. Mazkur asarlarga qahramon sifatida olingan ayol va bolalar obrazi irodasi, matonati, jasorati, vatanparvarligi, qahramonligi turli timsollarda ochib berilgan.

Ushbu yozuvchilarning asarlari, ulardagi insoniy haq-huquqlar, shaxsning jamiyat oldidagi burch va vazifalari, umuminsoniy mezonlar oldidagi javobgarlik masalalari nazariy jihatdan S.Belov, S.Bavin, N.Modestova, E.Shrayber va J.Simenon tomonidan o'rganilgan.

Jon Grishem asarlarida yuridik mavzuni yoritish uslubiyati, tadqiq usullarini o'rganish va tahlil qilish natijasida G'arb dunyosida ustuvor hisoblanadigan qadriyatlar sifatida shaxs erkinligi va individual huquqlar, shuningdek, o'zlikni namoyon qilish erkinligi ustun qo'yilishi ma'lum bo'ladi. Sharq madaniyatida esa jamoa manfaatlari, oila sha'ni va uning muqaddasligi, ijtimoiy an'ana va tartibotlar, kattalarga hurmat kabi qadriyatlar yaqqol namoyon bo'ladi.

Amerika yuridik-detektiv janri hamda bu janrda ijod qilayotgan adiblarning hayoti, ijodiy faoliyatini o'rganish natijasida shunday xulosaga kelish mumkinki, shaxsning ijtimoiy mas'uliyati doimo qonun doirasida jamiyat manfaati bilan kesishadi, to'qnash keladi. Mazkur janrdagi asarlarda, xususan, Jon Grishem ijodida ahamiyat berilishi kerak bo'lgan jihat shundaki, Amerika sud tizimi, adliya va qonunchilik sohalarining adib asarlarida ifoda etilish holatini ilmiy o'rganish har tomonlama foydadan xoli emas.

Amerika adabiyotining hali kashf etilmagan qirrasini – yuridik-detektiv janrni ilmiy jihatdan o'rganish, J.Grishem asarlarini tilimizga o'girish o'zbek adabiyotida ham ushbu janrda yetuk asarlar yozilishiga turtki bo'lsa, ajabmas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Детектив. Большая Советская энциклопедия. Т. 8. – Москва, 1972. С. 143.
2. Гришэм. Дж. Камера. – Режим доступа: <http://readr.ru/dghon-grishemc-doghd.html>. – 21.07.2013 г.
3. Гришэм Дж. Клиент. – Москва: <http://www.litmir.net/br/?b=11127>. – 21.07.2013 г.
4. Гришэм Дж. Пора убивать. – Москва: Новости, 1994. С. 574.
5. Pringle M.B. Grisham John. A Critical Companion. – Westport, CT; London: Greenwood Press, 1997.